

POMOGÁTS BÉLA

Szárnyas csikó

JUHÁSZ FERENC KÖLTŐI INDULÁSA

Majd három évtizede, 1949-ben egyszerű külsejű versfüzet jelent meg a Franklin Könyvkiadó Nemzeti Vállalat betűivel: Juhász Ferenc *Szárnyas csikó* című első kötete. A vékonyka füzet, a barnás papír, az egyszerű szedéstükör az éppenhogy talpára állott ország általános szegénységének jele volt; a könyv fedelének élénksárga színe a derűt fejezte ki. Várakozás izzott a levegőben, a történelmi újrakezdés mindent átható lendülete adott szárnyat a hitnek, még zúgtak a „fényes szellők”, és csak a beavatottak szűkebb körében rémlett fel mindaz, ami azután a törvénysértésekkel, a hamis perekkel, a hatalmi önkénnyel hamarosan bekövetkezett. A „fényes szellők” költőnemzedéke a mindennapok forradalmának lázában élt, lelkes egyetértéssel figyelte a gyorsan változó idők eseményeit, tettekre készülődött, egy minden addiginál hatalmasabb átalakulás harcosának tudta magát. Közéjük: a fiatal Nagy László, Simon István, Darázs Endre, Tóth Gyula közé tartozott a sáfránysárga füzet költője is: a huszonegy éves Juhász Ferenc.

Nem volt már ismeretlen az irodalmi életben, 1947 decemberében Kulcsár Adorján jóvoltából jelent meg két verse az Egyetemi Nyomda Diárium című folyóiratában: az *Arany* és az *Ezüst*. Két vers, amely már akkor megmutatta az igaz költői személyiség vízjelét. Holott e személyiség még csak alakult, sorsát és formáját kereste. Juhász Ferenc belső nyugtalanságok között hányódott, önmagát próbálta megtalálni, felépíteni. A biai gyermekévek elemi derűjét régen szétdőlték a kamaszkori tépelődések, a korán szerzett társadalmi tapasztalatok, a háborús félelmek. Bicskére járt polgári iskolába, majd a fővárosban a Márvány utcai kereskedelmibe. Diákkorát kettévágta a háború, 1944 vészterhes őszén, a nyilas hatalomátvétel után őt is katonának vonultatták be, sikerült megszöknie. Otthon bujkálva érte meg a felszabadulást. 1945 tavaszán folytatta tanulmányait, 1946-ban tett érettségi vizsgát, 1948-ban került végleg Budapestre, mint a József Attila Népi Kollégium növendéke. Nem minden küzdelem és belső forrongás nélkül teltek az évek. Juhász Ferencnek mindenekelőtt el kellett szakadnia szülőfalujától, ahol otthon volt, mégis idegenül érezte magát. Csak később, évtizedek múltán tett vallomást arról, hogy a szülőfalu nemcsak védelmező otthon volt számára, hanem bántó és megalázó sérelmek forrása is. El kellett jönnie, ki kellett szakadnia onnan, hogy megvalósíthassa igazi önmagát.

Visszatekintve érezte igazán, hogy a háborút követő néhány esztendő: 1945 és 1948 között mennyi útkereső küzdelmet rejtett, micsoda benső erjedés és vergődés volt. 1976-os televíziós interjújában „folyamatos szorongásról” beszélt, arról, hogy állandó félelmek, bizonytalanságok gyötörték, nem találta helyét és önmagát. A falu hagyományos rendje értelmében nem lett volna szabad kiemelkednie, legfeljebb a községházán vállalhatott volna valamiféle kisebb hivatalt. A szűkebb család is ijedelemmel nézte a kitörni vágyó fiú mozdulatait. A szűk láthatár s az elvágyódás, a lehúzó súlyok s az emelő szárnyak feszült ellentéte mindenképpen szorongásos lelkiállapotot eredményezett. Kitetszik ez a belső feszültség és nyugtalanság az akkori versekből is. Az *Arany* és az *Ezüst* költői zsánerképe a szegénység

fájdalmas közérzetről árulkodik, az *Öregek* a nyomorúságba rokkant szülők szomorú sorsát panaszolja: „Apám vért köp és mosolyog, / nem ismeri a bánatot — / tüdejét kőpor ette meg. / Anyám akár az őszi alkonyok”. A *hajnal fagyos rózsái nyílnak* című költemény pedig már egyszerre tanúskodik a szűkös hazai világ szorongást keltő élményeiről és az elvagyódásról, midőn a fiatal költő nyugtalanságát természeti képekbe öltözteti: „A hajnal fagyos rózsái nyílnak, / lehull a bádog hold az égről, / a kakas taréja lila láng, / vonat sípol a messzeségből. / A lovak farára dér csapódik, / ezüst bodor a lehelet, / kóró, bogáncs lehajtja fejét, / meghalni készül s megremeg (...) A villanydróton fecskecsorda. / Most hirtelen magasba röppen. / Cineg a drót, mi lesz veled? A fecskék / örvénylenek a kék ködökben.”

A vers volt az egyetlen vigasz, egyetlen menedék. A későbbi, már idézett nyilatkozatból tudjuk, hogy Juhász Ferenc egy ládányi kéziratot hagyott maga mögött s dobott a tűz martalékául, midőn a valóságos költői induláshoz elérkezett. Tóth Árpád, Kosztolányi, Illyés, Baudelaire, Verlaine, Stefan George, Rilke voltak a mesterei. Érdekes névsor, arra utal, hogy a fiatal költő semmiképpen sem csupán a népköltészet vagy a Petőfi- és Arany-örökség birtokában végezte első hangpróbáit. Gyerekként, ifjúként rengeteget olvasott, a Márvány utcai iskolában a modern francia irodalom legjobb hazai tolmácsa: Gyergyai Albert tartozott tanárai közé, s idősebb biai barátjától: a festő Hantai Simontól is rengeteget tanult. Szellemi tarisznyájában ott volt a modern világ- és magyar irodalom. A hangpróbák eredményét mégis maga mögött hagyta a tűzben, első vállalt versei: az *Arany* és az *Ezüst* már valóban az övéi voltak; azóta is velük indul minden összegyűjtött Juhász Ferenc-kötet.

A fiatalos útkeresésnek, a kamaszos szorongásnak a budapesti élet vetett véget egyszeriben, midőn a fiatal költő egy átható erejű emberi közösség: a népi kollégista mozgalom sorába került. Barátokra talált, ekkor kötött testvéri szövetséget Nagy Lászlóval és Simon Istvánval, sorsának és költészetének „iker-csillagaival”. Ekkor találta meg feleségét, aki aztán tragikus haláláig két és fél évtizeden keresztül mindenben társa volt. Költői feladatot, emberi közösséget kapott, a versben is saját hangjára lelt, ha ez a hang fiatalosabb és egyszerűbb volt is, mint a későbbi eposzok gazdag dallamokból szőtt polifóniája. A korábbi szorongás után egyértelmű bizalom és derű szötte át költészetét. Sorra énekelte meg a korszakos történelmi átalakulás mozzanatait és célkitűzéseit. *Aranyborjú* című versében a múlt rideg törvényeit vetette el: „összetöröm a múlt bálványait. / Építő világot hirdessen a dal, / mire a munka s népem tanít!”. *Te ekével, te kalapáccsal, tollal* című versében az országépítés hatalmas feladatára figyelmeztetett: „ki ekével, ki kalapáccsal, tollal, / építse, építse, építse ezt a hazát”. A *Tíz hold föld* a földosztás új korszakot jelző élményének állított emléket, a *Dal a traktorról* az ébredezni kezdő szövetkezeti mozgalomról adott bensőséges képet, a *Parasztifjakhoz a tanulásról* az iskolapadba ülő kétkezi dolgozók ünnepi érzéséről adott számot. Volt szava más népek szabadságküzdelméről is. *Görögök* című versében a polgárháború lázában és reményében égő Görögország nehéz sorsáról beszélt, rimbauid-i színekkel mutatva be a küzdelem tragikus pillanatát: „Hellas földjén készül a szabadság, gyerekhadnag fekszik a búzában, / oldalához öleli a puskát. / Halántékán halványkék virág van”.

Őszinte bizalom és tettvágy éltette ezeket a verseket, mégis osztoztak a korszak költészetének történelmi idillizmusában. Nemzedékéhez hasonlóan ekkor még Juhász Ferenc sem vehetett számot a nagy történelmi és társadalmi átalakulás fejlődési zavaraival, készülő zsákutcáival és torzulásaival. Ő is hitének megnyíló magaslatáról szemlélte az ország életét, s minél magasabbra hágott, annál kevésbé tűntek elő a részletek, az alant elterülő térképnyi táj nagyszerű változásokat mutatott. Akár Benjámin László híres verse, a *Tavaszi Magyarországon*, Juhász *Szárnyas csikója* is „madártávlatból” tekintett széjjel az épülő országon, változó vidéken. A szédítő magasból már csak a folyók, a hidak, a vasútvonalak látszóttak, az újjáépült ország érhálózata: „Szárnyas csikóm, Pegazusom tegnap / nyihogni kezdett, (...) Hátára kaptam s szinte szédített, / ahogyan suhant, / mint csillag röpültünk a kék úron

által, / nevetve, boldogan. / Nyakához simultam, le ne hulljak, / hogy süvített a szél! / s ahogy lenéztem, szívem ragyogni kezdett, / majd meghasadt szegény. / Mint anya gondos kezétől a gyermek, / mosolygott a táj, / gyapjas fej sem sűrűbb a hajtól, mint itt / gyapottól a kopár. / Folyók kék pántlikái fölött csillogtak / tömör, nagy hidak, / s mint hálók fogták össze a tájat / a vasútvonalak...". Szerencsés pillanatban született a költemény: a táj valóban az újjáépülés szívét emelő látványt mutatta, a bizalom még töretlen lehetett, hinni lehetett abban, hogy amit a költő éberen álmodik, az valóban „megvalósul az első öt éves terv után!” A *Szárnyas csikó* s a körötte sorakozó versek nemcsak Juhász Ferenc boldog ifjúságának emlékei: egy reménykedő korszaknak és egy hittel induló ifjú nemzedék közérzetének is költői dokumentumai.

A fiatal költő nemcsak a személyes biztatást adó nagy történelmi élményeknek adott hangot, versbe foglalta a maga közvetlenebb tapasztalatát is, és talán ezek a közvetlenebb világból született költemények adják az első verseskönyv legigazabb értékeit. Rajtuk is átsüt persze a történelmi újrakezdés nagyszerű élménye, a közösségi hit és bizalom. A szerelmes verseken is, amelyek egy ébredező, majd révbé jutó fiatalos szenvedély égető erejét és bensőséges melegét mutatják. A *Te gyermekaszszony* és a *Minden virágok nélkül* a társadalmi átalakulás távlatába állítják a személyes jellegű emberi kapcsolatot, egyszersmind megőrzi a szerelmi érzés gyengédségét, opálos idilli fényeit. A *Szárnyas csikó* verseinek mindenképpen ez az idill a fő költői ereje: a *Mária*, az *Álmából fölsír a csecsemő*, az *Isten tehénkéje*, a *Rozika*, a *Csikóellés*, a *Dal a traktorról*, a *Gyerekkor*, a *Két öreg* című versek sorra az idillben találták meg költői természetüket és hangjukat. A fiatal költő bensőséges gyengédséggel ábrázolja a falusi életet, örökíti meg emlékeit. Verseit szeretet és részvét szövi át: ahogy a kicsikó születéséről vagy egy gyermekét váró kicsi asszonyról beszél, az a magyar költői idill legszebb (Petőfire, Aranyra, József Attilára, Illyésre és Radnótira utaló) hagyományait követi.

Már az imént idézett névsor is sejteti, hogy Juhász Ferenc első verseskötetének idilli költőisége általában a zsánerképben, életképben ölt alakot. Gyengéd és bensőséges zsánerképeket rajzol, ebben Petőfi, a fiatal Illyés és talán mindenekelőtt József Attila voltak mesterei. A leíró-elbeszélő hang Petőfire és Illyésre utal, az ábrázolásba vegyített játékoság, csöppnyi groteszk már József Attilára. Az *Isten tehénkéje* sorait a népi betlehemezés motívumai szövik át, akárcsak József Attila *Betlehemi királyok* című versét: „Kényes csillag fényeskedik bután, / messziről jöttek a három királyok, / nevetgélnek s fejük bábján / csillog-villog aranykoronájuk. / Istállóságot hozott a János, / Miska túrócskát, kicsike lisztet, / az öreg Ábel pipára gyújt / s kék füstkarikákat pöfögtet.” Mellettük kapott bizonyára szerepet Erdélyi József példája is, amely a gyermeki emlékek új életre keltésére biztatott. Az *Ibolyaszemű*, a *Rozika* és főként a *Gyerekkor* című versek az elbeszélő-leíró költeménynek azt a változatát képviselik, amelyet Németh László, éppen Erdélyi József költészete nyomán, „emlékversnek” nevezett.

A magyar népies hagyományra utal az első verseskötet verselése és képvilága is. Juhász Ferenc a Petőfire, Illyésre, Erdélyire emlékeztető magyaros ritmusváltozatokat használja, általában rövidebb sorokat, frissen perdülő ütemeket, s csak kivételesen ad szerepet a hosszabb sorok epikus hömpölygésének (*Örömenek*, *Ballada a tizenkét rózsaszárlól*). (E hosszabb sorok talán a későbbi költői eposzok lassabb ritmusát képviselik elő.) A népies hagyományokhoz igazodik a versek rímélése és strofaszerkezete is: a fiatal Juhász Ferenc kezén az asszonáncnak van igazán dalmalképző szerepe, s többnyire négysoros szakaszokba rendezi a szöveget.

Képvilága is a népi hagyományok nyomán alakul, természeti képeket használ, éber figyelemmel és fiatalos alkotó képzelettel aknázza ki a természet, a falusi táj és élet képi valóságát, anyagát. Képei érzékletesek, szinte fogható tárgyiasággal ábrázolják a falusi élet idillikus jeleneteit: „Gyér haja kontyát babrálja / az asszony, aztán hangosan fölnevet, / széttárt, mocskos praclijukba / kanalat ad és kenyeret. / A sok cingár nyak, mint / víz fölé a rózsák / a párolgó tányérra hajol, /

illatokban fűrészi piros orrát.” Ám a látványhoz tapadó ábrázolás „megemeléséhez” is ért, mitologikus fénybe képes emelni a köznapi jelenetet: „És míg e ködben szemük csillaga / ragyog, mint tíz külön világ, / lent a levesben / úszkálnak az arany-karikák” (*Arany*). Máskor játékos-groteszk hasonlattal érzékelteti a látvány meglepő szépségét, merész lendületét: „A tintakék égbe, / mint suszterszögecske / fúródik a kemény / magasba a fecske. // Csapkod, cikkan s ahogy / megvillan a teste, / elolvad, mint kézben / jégeső-szemecske” (*Fecske*). Érett költészetének képfőformáló technikája is megjelenik az első versekben, ígéretként annak a képi „forradalomnak”, amely azután az ötvenes évek közepén valóban bekövetkezik. A kozmikus és biológiai képekre gondolok. Már az *Ezüst* kozmikus távlatokba helyezi a látványt: „Az utazó csak áll a nagy hidegben, / körülötte csipás és álmos öregek. / Bajusza jégcsap, pillája ezüst / félgömb, mint másnak senkinek. / Csak áll, az állatokat nézi, / ahogy fölporzik a hó a paták alatt, / a millió bolygóval teleszórt / csillogó és véges tejutakat. / Két füle ezüst, haja is ezüsből. / A lovak sörénye, farka lobog, / bársonyos orrlíka, tompora füstöl.” Hasonló módon járnak el az *Öregek* és az *Isten tehénkéje* című versek is. A *Halak is vannak* című korai költemény pedig a biológiai érdeklődés, mégpedig jellegzetes módon a vízi világ iránt ébredt érdeklődés példáját mutatja: „Hinárnak látják már a füstöt, víznek a felhőt és eget. / Szálkavékony bordájuk ketrecében / hólyag van tüdő helyett. / Űstökük széthull, szemük kimered. / Tátogatnak az éhes porontyok, / orrlíkuk, szemük, szájuk szinte / bugyborékol s mint a pontyok / néma és riadt csordája libegnek. / Hiszen csak víz a világ! / És mint óriási buborékok / föl szállnak a házak és a fák.” A biologizmus e parányi csírájától vezet az út *A tékozló ország* és *A halottak királya* örvénylő, látomásos képsorai felé. A költői tehetség igazi természete az első hangpróbákban is, lám, megmutatkozott.

TAMÁS ATTILA

Ady-indíttatások Juhász Ferenc munkásságában

ADALÉKOK A JUHÁSZ-LÍRA FORRÁSAINAK FÖLTÉRKÉPEZÉSÉHEZ

Vannak költők, akiknek munkásságában viszonylag nehéz kimutatni az elődök példájának nyomát. Juhász Ferenc több ízben meglepetést vagy éppen meglepetésként lépett a nyilvánosság elé, melyek szembeszökően eltértek az uralkodó konvencióktól, mégsem tartozik ezek közé. Ha a magyar lírában keressük meg azokat, akik elődeinek, részben tanítómestereinek is tekinthetők, akkor leginkább alighanem Vörösmarty Mihály életművében kell tájékozódunk, az ő komor — majd főséges, majd széjjelzilálódó — látomásai, az ő eposzi bőséggel ömlő sorai adták az egyik legerősebb ösztönzést a juhászi életmű kibontakozásához. A többnyire nyíltan is megvallott elődök sorában azonban még sokan kapnak helyet: a magyarok közt a két évszázada született Csokonai Vitéz Mihálytól kezdve Petőfi és József Attilán át a Juhász Ferencet alig másfél évtizeddel megelőző Weöres Sándorig. Ebben a változatos együttesben azonban különösen fontos — Vörösmartyéval vetekedő — helyet kap századunk költőforradalmárának, Ady Endrének az életműve.

Ennek részleges vizsgálatára vállalkoznak a következő sorok.

*